

Kniha o RAJHRADĚ

DĚJINY MĚSTA OD NEJSTARŠÍCH DOB

ISBN 978-80-260-5803-8

Kniha o RAJHRADĚ

DĚJINY MĚSTA OD NEJSTARŠÍCH DOB

Vydalo město Rajhrad
2014

Kniha o RAJHRADĚ

DĚJINY MĚSTA OD NEJSTARŠÍCH DOB

Vydalo město Rajhrad

2014

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

je mi potěšením, když jako starosta města Rajhrad mohu na tomto místě napsat pár úvodních slov do knihy, jež tu právě vznikla a kterou teď držíte ve svých rukou. Pojednává o našem městě, od pradávna významné lokality na jižní Moravě, která se rozvíjela po dlouhá staletí, během nichž se střídala období rozkvětu i těch méně šťastných časů, až do naší přítomnosti.

Na stránkách této publikace se dozvíte skutečně mnohé pozoruhodnosti, i to, o čem jste dosud třeba ani neměli tušení. Jsou tu vystiženy základní životní podmínky prostředí, do kterého je Rajhrad zasažen, ale především je zde vylíčena přebohatá historie našeho města, od nejstarších počátků až po současnost. Už na první pohled je patrné, že jde o knižní práci značně rozsáhlou, což napovídá, že bylo o čem psát, a už to samo nepochybně bylo pádným podnětem k jejímu vytvoření.

Ale kromě toho jsem přesvědčen, že Kniha o Rajhradě přichází na svět v tu skutečně pravou chvíli. Zejména v nedávném období - řekněme v posledních deseti patnácti letech - bylo o četných lokalitách celé jižní Moravy publikováno nebývalé množství právě takových reprezentativních monografií, pojednávajících o různých obcích, městech, městečkách i malých vsích; ostatně - jak dobře víme - jde o obecný trend, obdobné knihy se teď hojně vydávají v celé České republice. Už jen proto náš Rajhrad rozhodně nemohl v tomto ohledu stát stranou, neboť takovou knižní práci doposud postrádal, což při nezanedbatelném významu našeho města, jeho bohaté historii i pozoruhodné současnosti, bylo téměř na pováženou.

Také proto mne mimořádně potěšilo, že se toto dílo konečně objevilo, že se tak stalo právě za mého starostenství a zejména s podporou celého zastupitelstva města, jemuž stojím v čele. Jak jistě víte, své síly věnuji nejen hospodářskému rozkvětu a veřejnému životu našeho města, ale také se snažím o patřičný rozvoj jeho kulturního života. Kniha o Rajhradě je nepochybně jeho vizitkou a lze jen vyjádřit potěšení z práce, jež je výsledkem snažení poměrně úzkého kolektivu tvůrců, autorů i redaktorů, z nichž většina je s Rajhradem tak či onak spjata, nebo tu dokonce bydlí a přímo působí. Chtěl bych proto všem, kteří se na vzniku této mimořádné knihy podíleli, za jejich práci upřímně poděkovat.

Závěrem mi, vážené čtenářky a vážení čtenáři, moji spoluobčané z našeho Rajhradu i vy přesporní, dovolu, abych Vám všem popřál nejen příjemné počtení, ale také pokoukání, protože fundované i čtivé texty doprovází řada nejen výstižně dokumentujících, ale také mimořádně atraktivních ilustrací.

Mgr. František Ondráček

Starosta města Rajhrad

Odpovědní redaktoři:

PhDr. Karel Altman, CSc.

Mgr. Ivo Durec

Autorský kolektiv:

PhDr. Karel Altman, CSc.

Mgr. Ivo Durec

Mgr. Pavel Kocman

Doc. RNDr. Zdeňka Lososová, Ph.D.

Mgr. Jiří Mitáček, Ph.D.

Mgr. David Parma

Prof. RNDr. Antonín Přichystal, DSc.

Mgr. Pavel Rubeš

Mgr. Robert Vlk, Ph.D.

Mgr. Dana Zapletalová

Obrazová dokumentace:

kapitoly 1 až 6: autoři textů

kapitoly 7 až 12: Mgr. Ivo Durec

Lektoři:

PhDr. Karel Müller

PhDr. Marie Kašubová

■ Předmluva

Kniha o Rajhradě, kterou držíte v rukou, není první publikací o našem městě. Již dříve vytvořili svá podobně zaměřená díla natolik významní historikové, jakými byli už v 19. století Gregor Wolny či Beda Dudík, k nimž v minulém století přibyli také další odborníci, zejména Václav J. Pokorný, Karel Uhl a Vladimír Hájek. Je zcela přirozené, že hlavní pozornost byla v předchozích souhrnných pracích obvykle věnována místnímu benediktinskému klášteru, ostatně právě díky němu Rajhrad v minulosti nejvíce proslul a mnohokrát přímo vstoupil do historie.

Jak je patrné, od vydání zmíněných monografií uběhla již notně dlouhá doba a toto vědomí nás přivedlo k přesvědčení, že nadešel čas pokračovat v takto zacílené práci a navázat na odkaz předchozích tvůrců. Od samého počátku jsme měli na mysli přivést na svět takové dílo, které by bylo na úrovni současného stupně vědeckého poznání minulosti našeho města i přírodního prostředí, do kterého je obec odpradáвна začleněna. Těmto tématům se ovšem již řadu desetiletí věnuje hned několik specializovaných oborů historických i přírodních věd. Proto bylo zjevné, že tato publikace musí být dílem kolektivním. Pro její sepsání jsme získali zasvěcené odborníky, všichni autoři díla jsou erudovaní a zkušení vědečtí pracovníci, vesměs působící v akademických ústavech, na univerzitních fakultách či ve významných paměťových institucích.

Současně však nutno upozornit na důležitou skutečnost: Kniha o Rajhradě rozhodně nebyla plánována pro pouhopouhou hrstku odborníků, ale právě naopak pro co nejvíce z těch, kteří se zajímají o prostředí, dějiny i současnost našeho města, zejména pak pro všechny jeho čitatele. Tento úmysl jsme jako redaktoři této publikace měli od samého počátku na paměti a k jeho naplnění vedli i ostatní autory jednotlivých kapitol. Věříme proto, že výsledkem společného úsilí je dílo nejen patřičně fundované, současně však přístupné širokým čtenářským vrstvám.

Náš přístup k objektu zkoumání byl oproti předchozím autorům poněkud odlišný. Zaměřili jsme se především, ba téměř výhradně, na samu obec, pozdější městečko či městys, tedy dnešní město Rajhrad, jehož minulost a osudy obyvatel, kteří tu žili své životy, nás zajímaly nejvíce. Ovšem ani tak zde není rajhradský benediktinský klášter nikterak opomíjen; vždyť jeho sepětí s obcí, trvající již bezmála tisíc let, vždy bylo nejen neodmyslitelné, ale po celá dlouhá staletí vskutku mnohostranné a zcela bezprostřední.

Při své práci jsme se mohli opřít nejen o nebývalé množství archivních pramenů, tedy původních dokumentů zpřístupněných v tomto rozsahu až v poslední době, ale také o značný počet odborných studií pojednávajících tak či onak o Rajhradě, jež byly publikovány zejména v několika minulých desetiletích. Vzhledem k tomu, že obdobná publikace (ovšem mnohem skromnější Hájkův Pohled do minulosti Rajhradu) vyšla tiskem naposled v roce 1966, tedy téměř půlstoletím, můžeme snad s jistým oprávněním tvrdit, že tato nová monografie s názvem Kniha o Rajhradě je splátkou letitého dluhu naší odborné i laické veřejnosti.

Je povinností nás, redaktorů celého díla, poděkovat všem ostatním autorům příslušných kapitol, jichž jsou odbornými garanty, za odvedenou práci, o níž nepochybujeme, že jim bude sloužit ke cti. Velmi si vážíme i nezištné obětavosti obou recenzentů, kteří se svými posudky za naši knihu vzácně zaručili. Stejně tak zde chceme vyjádřit svůj vděk současnému vedení města Rajhrad na čele s panem starostou Mgr. Františkem Ondráčkem za to, že nám dalo svou důvěru a právě nás pověřilo daným úkolem, ochotně vycházelo vstříc našim tvůrčím představám, průběžně korigovalo naše dílčí postupy a v závěru schválilo výslednou podobu textu knihy. Naši vděčnost pochopitelně zasluhuje i materiální zabez-

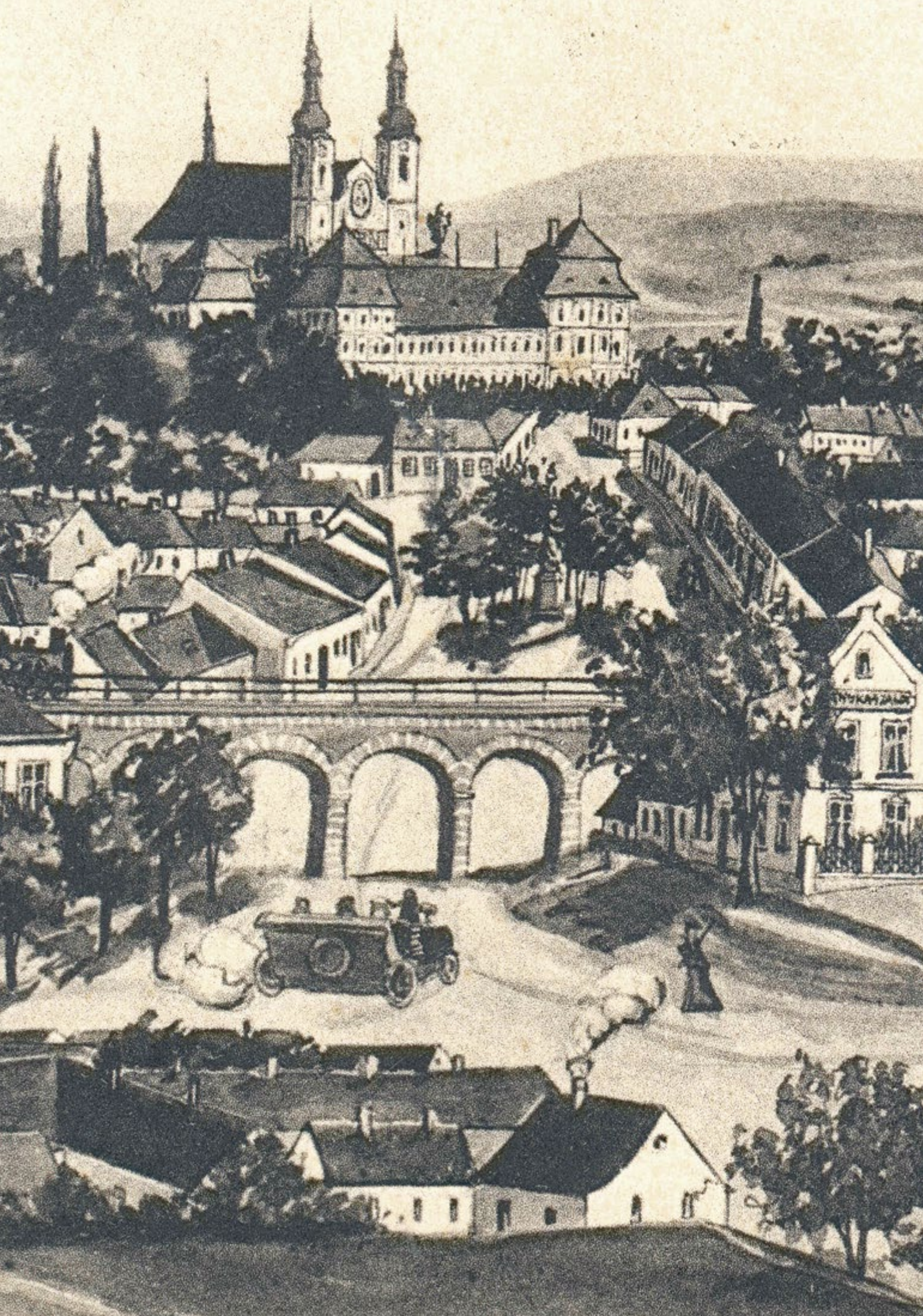
pečení celého tvůrčího procesu a celkově vstřícný postoj k naší práci; důvěra vedení města nás samozřejmě zavazovala k poctivému naplnění svěřeného úkolu. Poděkování ovšem patří i dalším místním občanům, kteří nám k vypracování díla poskytli cenné informace a také bohatý ilustrační materiál z vlastních sbírek. Děkujeme také všem pracovištím, která coby zaměstnavatelé umožnila jednotlivým autorům knihy využít jejich pracovní kapacitu pro vytvoření této publikace; zvláštní dík pak v tomto ohledu zcela nepochybně patří Státnímu okresnímu archivu Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, bez jehož pomoci by naše kniha určitě nevyšla v této podobě.

Kniha o Rajhradě vychází v roce 2014; není nám známo, že by se k tomuto letopočtu vázalo výročí některého zvlášť významného mezníku v dějinách obce, což však vůbec nepokládáme za prohřešek. Tím pravým podnětem k vytvoření ucelené monografie nám byla víra v kvalitní publikační počín, který Vám, vážené čtenářky a vážení čtenáři, tímto předkládáme k posouzení.

PhDr. Karel Altman, CSc.

Mgr. Ivo Durec

Obsah

I.	Přírodní podmínky - neživá příroda / Antonín Přichystal	11
II.	Přírodní podmínky - živá příroda	25
	Flóra a vegetace / Zdeňka Lososová	26
	Fauna a zoocenózy / Robert Vlk	31
III.	Pravěké osídlení Rajhradu a okolí / Dana Zapletalová, David Parma	41
IV.	Raně středověké osídlení Rajhradu / Dana Zapletalová	55
V.	Klášter do barokní přestavby - archeologické a uměleckohistorické poznatky / Dana Zapletalová	67
VI.	Od příchodu benediktinů do Rajhradu do roku 1526 / Jiří Mitáček	79
VII.	Dějiny městečka Rajhradu v letech 1526–1848 / Pavel Kocman	99
VIII/a	Městečko Rajhrad v letech 1848–1918 Správa městečka a jiné obecní záležitosti / Ivo Durec	145
VIII/b	Městečko Rajhrad v letech 1848–1918 Spolkový a společenský život / Karel Altman	197
IX/a	Městečko Rajhrad v letech 1918–1945 Správa městečka a jiné obecní záležitosti / Ivo Durec	231
IX/b	Městečko Rajhrad v letech 1918–1945 Spolkový a společenský život / Karel Altman	275
X.	Poválečné období 1945–1989 / Pavel Rubeš	313
XI.	Rajhrad v letech 1989 až 2014 / Karel Altman, Ivo Durec	357
XII.	Přílohy, poznámky, literatura	371
	Znak a vlajka města Rajhradu / Ivo Durec	372
	Přehledy do roku 1848 / Pavel Kocman	374
	Přehledy k období 1848 až 2014 / Ivo Durec	382
	Poznámky	388
	Základní prameny	408
	Výběrová bibliografie o Rajhradě	409
	Resume	413

Přírodní podmínky - neživá příroda

Antonín Přichystal

„Moře u Rajhradu bylo naposledy před 15 miliony let“

zřejmě zasahoval podmořský vulkanismus, na povrchu zjištěný nejbliže v prostoru Petrova a Špilberku v Brně. Z tohoto důvodu budeme postupně sledovat vývoj území Rajhradu od nejstaršího předkambriického období neboli proterozoika až do současnosti.

Proterozoikum (před 542 miliony let)

„Nejstarší horniny hluboko pod Rajhradem“

Není pochyb o tom, že v hloubce několika desítek až prvních stovek metrů se pod rajhradským katastrálním územím nacházejí podobné horniny, jaké vystupují hned za jeho severním okrajem již na území patřícím Želešicím. Jedná se o vyvřelé horniny brněnského batolitu (batolit je odborný název pro rozsáhlé těleso hlubinných vyvřelin s vícedílnou stavbou).

Na jižní Moravě byla vyhloubena řada hlubokých vrtů, většinou z důvodů vyhledávání ropy a zemního plynu, které dosáhly podloží pod sedimentární výplní karpatské předhlubně, bohužel žádný takový vrt nebyl situován u Rajhradu. Z nejbližších takových hlubokých sond do podloží karpatské předhlubně je nutné zmínit především vrt Měnin 1, jenž dosáhl hloubky 2100 m. Ten zastihl podloží třetihorní výplně karpatské předhlubně již v hloubce 49 m, které tam ale bylo tvořeno prvohorními (devonskými) vápenci až do hloubky 403 m, pak následovaly úlomkovité sedimenty až do konečné hloubky 2100 m, v horní části ještě zřejmě devonské, převážně ale kambrického stáří. Tato mocnost prvohorních sedimentů je ale neobvykle mocná a představuje výplň hlubokého příkopu, jenž v okolí Měnina v prvohorách existoval. Jeho pokračování k Rajhradu se ale nepředpokládá, proto očekáváme, že hluboký vrt by pod sedimenty třetihorního moře zachytil již rovnou jednu z nejstarších hornin na Moravě - vyvřeliny brněnského batolitu.

Jako brněnský batolit nazýváme rozsáhlé těleso trojúhelníkovité tvaru se základnou zhruba mezi Miroslaví na jihu a Šebetovem severně od Boskovic, jeho třetí vrchol leží při Ochozu u Brna. V geologických mapách je nápadná trojdílná stavba tělesa tvořená západní granitoidní částí (granitoidy jsou

■ Přeměněné horniny (metabazity) brněnského vyvřelého batolitu jsou těžené v lomu u Želešic. (Foto: A. Přichystal.)

žuly a jim podobné horniny), severojižním pruhem přeměněných bazických vyvřelin uprostřed (takzvaná metabazitová zóna) a východní granitoidní částí. Metabazitová zóna se dále dělí na západnější metadioritový pruh a východnější metabazaltový pruh, dříve nazývaný diabasový.

Jak již bylo zmíněno, horniny brněnského batolitu vystupují nejbliže od Rajhradu na povrch mezi Želešicemi, Hajany a Ořechovem. Konkrétně u Želešic jsou to zalesněné svahy spadající poměrně prudce na sever od návrší Hvozdec (270 m n. m.) a bezejmenné kóty (256 m n. m.) k řece Bobravě. Dále je možné sledovat tyto horniny v rozvětralých výchozech jižně od silnice ze Želešic do Hajan a pak dále do Ořechova.

V okolí této silnice nacházíme horniny západní granitoidní části brněnského batolitu, které geologové označují jako granodiority typu Tetčice. Jedná se o horniny blízké žulám.⁴ Kromě křemene (kolem 25 %) a zhruba stejného obsahu draselného živce je pro ně charakteristická vysoká přítomnost sodnovápenatého živce (plagioklasu – 38 %) a tmavé slídy biotitu (7,5 %). Další tmavý minerál amfibol se vyskytuje obvykle jen nepatrně (v desetínách procenta). Jako akcesorické (nepodstatně zastoupené) minerály jsou přítomny sloupečkovité zirkony, apatit a neprůsvitný pigment (dohromady pod 1 %). Oboje živce bývají postiženy přeměnami, zejména se mění na droboučké šupinky muskovitu (tzv. sericit). Při pozorování v terénu je hornina většinou nazelenale šedá, ale protože často není homogenní a obsahuje hojné uzavřeniny metamorfovaných hornin, které tvořily její plášť, v okolí těchto uzavřenin jsou patrné výskyty narůžovělého mikroklinu (trojklonného draselného živce), které způsobují, že celková barva horniny může být také narůžovělá.

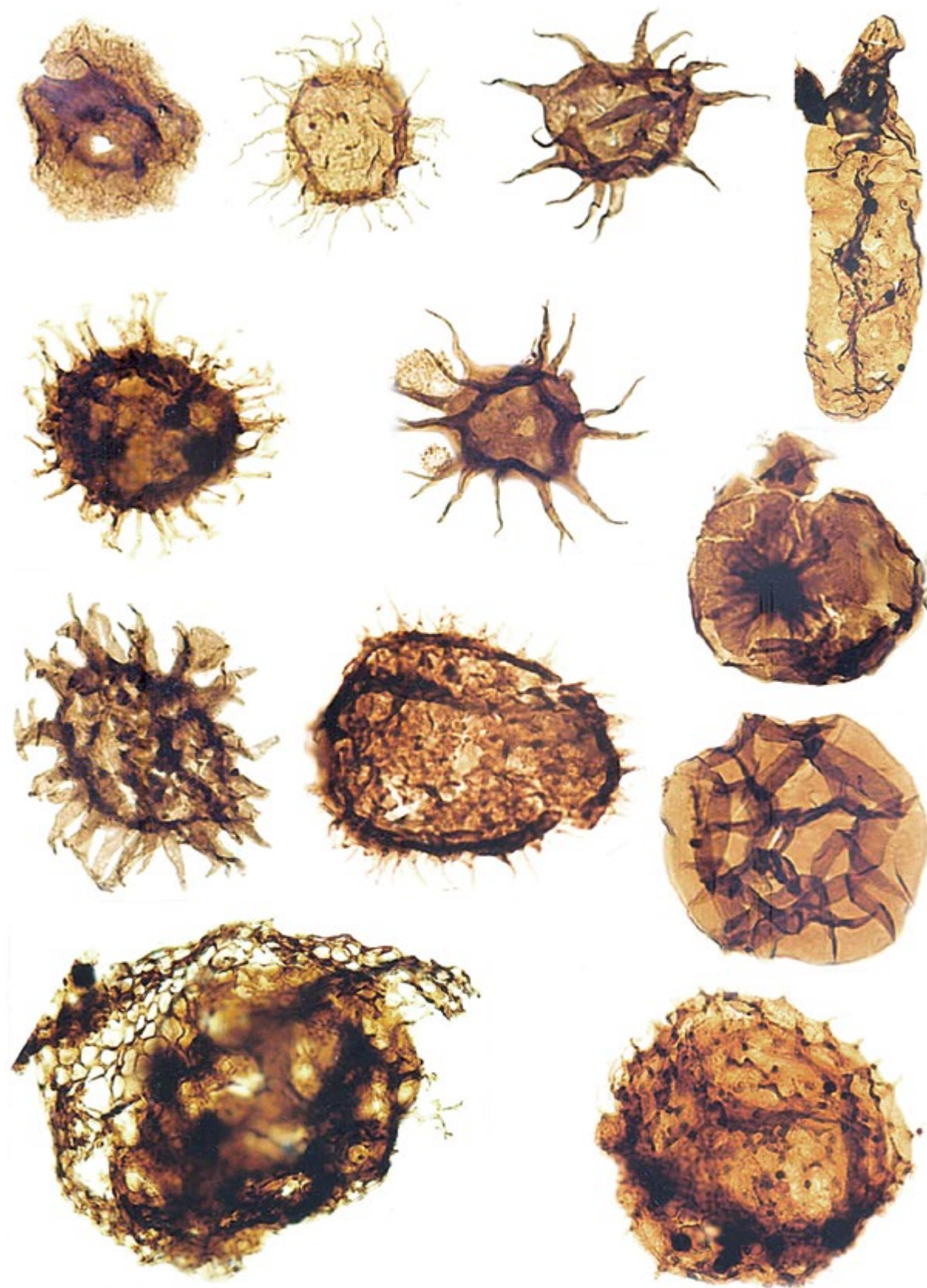
Oprávněně tedy můžeme tvrdit, že podloží pod kontinentálními čtvrtohorními a případně i mořskými třetihorními usazeninami v západní části rajhradského katastru tvoří právě granodiorit typu Tetčice. Jeho stáří lze na základě radiometrických datování podobných hornin od Dolních Kounic určit kolem 580–585 milionů let.

Jestliže chceme zjistit, jaké horniny jsou ukryty pod sedimenty karpatské předhlubně a nemáme k dispozici dostatek hlubokých vrtů, používají se geofyzikální měření zaměřená na tíhové pole ve sledovaném území včetně hustot hornin (gravimetrie) a jejich magnetické vlastnosti (magnetometrie). Tato měření provedená v okolí Rajhradu ukázala, že se zde překrývají kladné anomálie jak tíhové, tak magnetické, což znamená nahromadění těžkých a silně magnetických hornin.⁵ Rajhradská kladná anomálie je interpretována jako deskovité těleso intenzivně magnetizovaných hornin v hloubce 100 m a více pod povrchem. Je tedy zřejmé, že do podloží Rajhradu pokračují silně magnetické bazické a ultrabazické horniny (metabazity s magnetitem, zčásti amfibolovce a hadce), které na povrchu známe mezi Želešicemi, Modřicemi a Moravany a jsou odkryty ve velkolomu v údolí Bobravy. O východní části této metabazitové zóny víme, že je reprezentována bazickými vulkanity, které se vylévaly pod mořskou hladinou a jejichž stáří je neuvěřitelných 725±15 milionů let.⁶ V Brně na nich stojí např. Petrov a Špilberk. Jedná se o nejstarší vulkanické horniny nejen na Moravě, ale i v celé České republice.

Prvohory (paleozoikum; před 542 až 251 miliony let)

„Moře, souš a opět moře“

Výše zmíněný hluboký vrt Měnin 1 vrtaný podnikem Moravské naftové doly v letech 1974–1975 zjistil obrovskou mocnost prvohorních sedimentů a ani po několikanásobném prohloubení se oproti původnímu projektu do granitoidních hornin odpovídajících brněnskému batolitu nedovrtal. V hloubce 2100 m, kde byl ukončen, stále ještě vrtal v úlomkovitých usazeninách (pískovce, slepence, arkózy, prachovce, břidlice), které byly tehdy považovány za devonské, dnes víme, že jsou z velké části kambriické.⁷ Kambrium je nejstarší časové období prvohor a až do roku 1997 nebyly žádné horniny tohoto stáří z Moravy ani českého Slezska známy. Mikrofosílie, pomocí nichž bylo určeno stáří hornin ve vrtu Měnin 1, se nazývají akritarchy a patří mezi první žijící jednoduché organizmy na Moravě někdy před více než 510 miliony let. Jsou jednobuněčné, nejasného systematického postavení, ale nespíš mají něco

■ Mikrofosílie (akritarchy), pomocí kterých byl poprvé doložen výskyt kambrických hornin na Moravě. (Foto: M. Jachowicz.)

společného se zelenými řasami nebo sinicemi. Zároveň dokazují, že se jednalo o horniny uložené v moři a ne na kontinentě. Bohužel se nepodařilo nalézt trilobity - fosílie charakteristické pro kambrické sedimenty v Čechách. Je značně pravděpodobné, že podobné sedimenty kambrického stáří existovaly i v prostoru dnešního Rajhradu, později ale zvětraly, rozpadly se a jejich zbytky byly řekami odneseny.

V nadloží kambrických klastických hornin zachytil vrt Měnín 1 také devonské vápence od hloubky 49 m až po 403 m. Jejich mikropaleontologický výzkum ukázal, že se usazovaly v mělkém moři koncem středního a začátkem svrchního devonu, to je před zhruba 390 až 370 miliony let. Podobné vápence známe na povrchu v prostoru Moravského krasu, je tedy opět velmi pravděpodobné, že byly rozšířeny i v prostoru dnešního Rajhradu a později byly působením přírodních sil rozloženy a odplaveny. To je v souladu s předpokladem geologů, že většina území tvořená dnes brněnským batolitem byla pokryta devonskými vápenci, které se usadily v mělkém moři.

Druhohory (mezozoikum; před 251 až 65 miliony let)

„Éra dinosaurů“

Druhohory, které se dělí na tři dílčí časové úseky – trias, juru a křídou – bývají často nazývány érou dinosaurů. Je to z toho důvodu, že tito živočichové ovládli naši planetu; drobní savci se sice též vyvinuli z plazů již koncem triasu, ale po celou dobu druhohor žili v jejich stínu. Koncem druhohor naprostá většina dinosaurů vymřela, zřejmě v důsledku výrazných změn v životním prostředí, které byly na konci křídou navíc urychleny pádem obrovského vesmírného tělesa do Mexického zálivu.

Horniny triasového stáří na Moravě neexistují, a proto se domníváme, že celá Morava byla tehdy souší. Moře sem postupně vniklo až koncem střední jury, to je asi před 165 miliony let. Jurské vápence se zachovaly jen na východním okraji Brna (Stránská skála, Bílá hora, Švédské šance, Hády), byly ale v dávné geologické minulosti propojeny s dalšími výskyty jurských vápenců, které jsou navrtávány vrty na jižní Moravě, na povrch se část z nich dostala při nasunování karpatských flyšových příkrovů a nyní budují Pavlovské kopce. Na druhé straně ale víme, že jurské vápence se musely vyskytovat i na vyvěřelých horninách brněnského batolitu, to je západně od karpatské předhlubně, jak o tom svědčí nálezy jurských geod (dutých kulovitých útvarů obvykle o velikosti několika centimetrů, které mají krystaly křemene, ametystu nebo povlaky chalcedonu uvnitř) a obrovského množství rohovců na povrchové planině Krumlovského lesa. Z toho plyne, že i Rajhradsko bylo téměř určitě zaplaveno jurským mořem, v němž se zde uložily také vápence, ty ale byly později opět působením přírodních sil převážně odstraněny.

Přítomnost jurských vápenců hluboko pod sousedními Opatovicemi potvrdil vrt Opatovice z roku 1984, jenž byl ukončen v 455 m a poslední metr, to je v 454–455 metrech, vrtal v jemnozrnných hnědošedých kalových vápencích, které jsou považovány za jurské.

Jurské moře v Brně bylo málo hluboké a severněji v Moravském krasu, kde je opět zachován drobný relikt jurských hornin, už dokonce muselo být jeho pobřeží. O pobřeží musíme uvažovat i v bezprostředním západním okolí Krumlovského lesa. Žili na tomto blízkém kontinentu dinosaurů? Až donedávna jsme to pouze předpokládali, nyní pro to máme hmatatelný doklad. Ve vápencích na Švédských šancích v Brně byl nedávno zjištěn zub masožravého dinosaura, jehož mršina byla splavena do jurského moře.⁸

■ Zub masožravého dinosaura, jenž byl nalezen v jurských vápencích na Švédských šancích v Brně. Určil D. Madzia. (Uložen ve sbírkách Ústavu geologických věd PřF MU v Brně. Foto: L. Plchová.)